

dr Łukasz Roman^{a)*}

^{a)}Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi w Józefowie / Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy
 *Autor korespondencyjny / Corresponding author: l.roman@wsge.edu.pl

O wojnie i pokoju – dylematy polemologiczne

War and Peace – Polemological Dilemmas

Полемологические дискуссии о войне и мире

ABSTRAKT

Cel: Celem artykułu jest przedstawienie zjawiska wojny i pokoju w kontekście polemologicznym. W artykule zaprezentowano wybrane pojęcia, definicje i teorie wojny oraz podjęto próbę identyfikacji wiedzy polemologiczno-irenologicznej na podstawie analizy źródeł i literatury przedmiotu.

Wprowadzenie: Obecnie zauważalny jest brak wiedzy z zakresu badania problemów wojen i konfliktów zbrojnych w ujęciu polemologicznym. Wielu naukowców i specjalistów zajmujących się bezpieczeństwem i obronnością nieustannie poszukuje odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu polemologia wpływa na współczesny obraz wojny. W związku z tym teoretyczne podstawy polemologii, a także nauk pokrewnych, przede wszystkim nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności, powinny być wykorzystywane do wzbogacania wiedzy o wojnie, konfliktach zbrojnych i pokoju. Zjawisko wojny i pokoju, nazywane często fenomenem, od początków tworzenia się powiązań strukturalno-funkcjonalnych państw było przedmiotem zainteresowania władców i specjalistów zajmujących się kwestiami polityczno-militarnymi. Wojna jest realną częścią złożonej rzeczywistości. Zjawisko to – ze względu na swoją wartość teoretyczną i praktyczną – pobudzało myśl filozoficzno-społeczną od jej zarania. Przez całe wieki myśliciele i uczeni poszukiwali dróg wiodących do wyeliminowania wojen z życia ludzkości. Bez wiedzy o wojnie nie da się zrozumieć, jak kształtował się współczesny świat i dlaczego nawet najbardziej rozwinięte społeczeństwa musiały czasami walczyć.

Wnioski: Zjawisko wojny i pokoju, nazywane często fenomenem, od początków tworzenia powiązań strukturalno-funkcjonalnych państw, było nieustannym przedmiotem zainteresowania władców i specjalistów polityczno-militarnych. Wojny są realną częścią złożonej rzeczywistości. Żadne bowiem zjawisko, w tym wojna, nie pojawiło się znikąd, lecz rozwijało się na przestrzeni dziejów. Zjawisko wojny ze względu na swoją wartość teoretyczną i praktyczną stanowi przedmiot zainteresowań myśli filozoficznej i społecznej od samych początków jej powstania. Przez całe wieki myśliciele i uczeni poszukiwali dróg wiodących do wyeliminowania wojen z życia ludzkości. Bez wiedzy o wojnie niemożliwe jest zrozumienie, jak kształtował się współczesny świat i dlaczego nawet najbardziej rozwinięte społeczeństwa musiały czasami walczyć.

Znaczenie dla praktyki: niniejszy artykuł może stanowić obiekt studiów i analiz ludzi świata nauki zajmujących się problematyką bezpieczeństwa, obronności, wojen i konfliktów zbrojnych. Adresowany jest zarówno do pracowników naukowo-dydaktycznych, naukowców i studentów uczelni wyższych, jak również do szerokiego grona osób, które zajmują się problematyką bezpieczeństwa, obronności, wojny i konfliktów zbrojnych.

Słowa kluczowe: wojna, pokój, konflikt zbrojny, badania nad wojną, polemologia, irenologia

Typ artykułu: artykuł przeglądowy

Przyjęty: 19.09.2016; Zrecenzowany: 09.02.2016; Opublikowany: 31.03.2017;

Proszę cytować: BiTP Vol. 45 Issue 1, 2017, pp. 80–86, doi: 10.12845/bitp.45.1.2017.6;

Artykuł udostępniany na licencji CC BY-NC-SA 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

ABSTRACT

Aim: This article concerns the issues of war and armed conflicts in a polemological context. The article presents selected concepts, definitions and theories of war, and attempts to identify polemological-irenological knowledge based on the analysis of sources and the literature of the subject.

Introduction: Knowledge deficits in the field of research into wars and armed conflicts in terms of polemology can be currently noticed. Many scientists and experts dealing with security and defence strive to answer the question of how polemology affects the contemporary image of war. Therefore, the theoretical foundations of polemology and related sciences – primarily security and defence sciences – should be used to expand knowledge of war, armed conflicts and peace. The existence of war and peace, often called a phenomenon, has been of interest to rulers and experts dealing with political and military issues ever since states began to form structural and functional links. War is an inherent part of a complex reality. Due to its theoretical and practical value, this phenomenon has engendered socio-philosophical thought since the emergence of war. For centuries, thinkers and scholars have been looking for ways to eliminate war from the life of mankind. Without knowledge of war, it is impossible to understand how the contemporary world evolved and why even the most developed societies sometimes had to fight.

Conclusions: The existence of war and peace, often called a phenomenon, has been of interest to rulers and experts dealing with political and military issues ever since states began to form structural and functional links. War is an inherent part of a complex reality. Indeed, no phenomenon, including war, has emerged out of nowhere. Rather, it has evolved in time. Due to its theoretical and practical value, this phenomenon has engendered socio-philosophical

thought ever since the emergence of war. For centuries, thinkers and scholars have been looking for ways to eliminate war from the life of mankind. Without knowledge of war, it is impossible to understand how the contemporary world evolved and why even the most developed societies sometimes had to fight.

Practical significance: This paper can be studied and analysed by scientists dealing with the issues of security, defence, war and armed conflicts. It is addressed to academic teachers, scientists and university students, as well as, more broadly, those who deal with security, defence, wars and armed conflicts.

Keywords: war, peace, armed conflict, war research, polemology, irenology

Type of article: review article

Received: 19.09.2016; Reviewed: 09.02.2016; Published: 31.03.2017;

Please cite as: BITP Vol. 45 Issue 1, 2017, pp. 80–86, doi: 10.12845/bitp.45.1.2017.6;

This is an open access article under the CC BY-NC-SA 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

АННОТАЦИЯ

Цель: Целью данной статьи является представление явлений войны и мира в полемологическом контексте. В статье приведены избранные концепции, определения и теории войны, а также предприняты попытки определения полемологических и иренологических знаний, исходя из анализа источников и литературы.

Введение: Сегодня чувствуется отсутствие знаний о научных проблемах войн и вооруженных конфликтов с полемологической точки зрения. Многие ученые и специалисты, занимающиеся безопасностью и обороной, постоянно ищут ответы на вопрос, в какой степени полемология влияет на современный образ войны. Таким образом, теоретическая основа полемологии, а также смежных наук, в частности, наук о безопасности и обороне, должна быть использована для расширения знаний о войне, вооруженных конфликтах и мире. Явление войны и мира, часто называемое феноменом, с самого начала формирования структурно-функциональных взаимоотношений между странами, представляло интерес для правителей и экспертов, занимающихся военно-политическими вопросами. Война является реальной составляющей комплексной действительности. Это явление, благодаря своей теоретической и практической ценности, с самого начала интересовало философскую и общественную мысль. В течение многих столетий мыслители и ученые искали пути, ведущие к устранению войны из жизни человечества. Без знаний о войне нельзя составить представление о формировании современного мира, и ответить на вопрос, почему даже самые развитые общества иногда вынуждены воевать.

Выводы: Явление войны и мира, часто называемое феноменом, с самого начала формирования структурно-функциональных взаимоотношений между странами, являлось постоянным предметом заинтересованности правителей, а также политических и военных экспертов. Войны – это реальная составляющая комплексной действительности. Ни одно из явлений, в том числе и война, не появляется на пустом месте, а всегда развивается на протяжении всей истории. Феномен войны, с самого начала его формирования, из-за своей теоретической и практической ценности является предметом интереса философской и социальной мысли. В течение многих столетий мыслители и ученые искали пути, ведущие к устранению войны из жизни человечества. Без знаний о войне нельзя составить представление о формировании современного мира, и ответить на вопрос, почему даже самые развитые общества иногда были вынуждены воевать.

Значение для практики: Эта статья может стать объектом изучения и анализа ученых, занимающихся вопросами безопасности, обороны, войн и вооруженных конфликтов. Она адресована как ученым, исследователям и студентам высших учебных заведений, так и широкому кругу людей, которые занимаются вопросами безопасности, обороны, войны и вооруженных конфликтов.

Ключевые слова: война, мир, вооруженный конфликт, исследования войны, полемология, иренология

Вид статьи: обзорная статья

Принята: 19.09.2016; Рецензирована: 09.02.2016; Опубликована: 31.03.2017;

Просим ссылаться на статью следующим образом: BITP Vol. 45 Issue 1, 2017, pp. 80–86, doi: 10.12845/bitp.45.1.2017.6;

Настоящая статья находится в открытом доступе и распространяется в соответствии с лицензией CC BY-NC-SA 4.0

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

Wprowadzenie

Rozważania nad genezą, istotą i charakterem wojen, a także nad naturą pokoju i drogami jego budowy nie są charakterystyczne tylko dla czasów współczesnych. Mają bardzo długą historię, sięgającą starożytności. W rozważaniach tych można wyróżnić dwa nurty metodologiczno-teoretyczne:

- 1) polemologiczny (gr. *polemos* – wojna, bój, walka);
- 2) irenologiczny (gr. *eirene* – pokój, spokój), znany także jako *peace research* (badania nad pokojem).

Nie przedstawiając szczegółowo różnic dzielących oba podejścia, najogólniej należy stwierdzić, że zdaniem przedstawicieli pierwszej orientacji należy najpierw zbadać źródła, istotę i charakter wojen, a dopiero potem ustalić warunki eliminacji wojen z życia społeczeństwa. Według zaś teoretyków drugiego nurtu droga do poznania istoty i źródeł wojen wiedzie przez

poznanie warunków, natury i struktury pokoju. Mogłoby się wydawać, że polemologia jest metodologicznie bardziej przekonująca niż irenologia, bo zakłada, że aby budować pokój, trzeba równolegle ograniczać, zmniejszać i wreszcie znosić źródła konfliktów zbrojnych i wojen. Wszystko to świadczy o tym, że bez względu na liczne kierunki metodologiczne i teoretyczne badań nad wojną i pokojem polemologia przybiera na sile i znaczeniu. Uwidacznia się to w różnych działaniach zmierzających do stworzenia nie tylko interdyscyplinarnej, ale także swego rodzaju supradyscyplinarnej nauki o wojnie i pokoju [1].

Żadne zjawisko, w tym wojna, nie pojawiło się znikąd, lecz rozwijało się na przestrzeni wieków. Zjawisko wojny – ze względu na swoją wartość teoretyczną i praktyczną – jest obecne w myśli filozoficznej i społecznej od jej zarania. Przez całe wieki myśliciele i uczeni poszukiwali dróg wiodących do wyeliminowania wojen z życia ludzkości. Treść tych rozważań zmieniała się

w miarę ogólnego rozwoju społeczeństwa i postępu wiedzy naukowej, a tworzone w tym zakresie idee wiązały się ściśle z określonymi założeniami politycznymi, militarnymi, ideologicznymi, cywilizacyjnymi, religijnymi i metodologicznymi. Z biegiem czasu pojawiały się coraz bardziej złożone interpretacje tych zagadnień, powstawały specjalne, rozbudowane traktaty i teorie poświęcone genezie i istocie wojny oraz jej roli i znaczeniu w życiu społeczeństw i państw. Konceptcje te, mimo że zawierały wiele wartościowych elementów, najczęściej charakteryzowały się jednostronnym podejściem. Nie stanowiły całościowej i naukowej teorii, co uniemożliwiało pełne poznanie i zrozumienie złożonej problematyki wojny [2].

Teorie prowadzenia wojen zmieniały się wraz z kolejnymi transformacjami społeczno-ustrojowymi, z rozwojem nauki i techniki. Charakter konfliktów zbrojnych był w znacznym stopniu determinowany przez rozwój środków walki. Natura walki zbrojnej ulegała systematycznym przewartościowaniom. Wydaje się, że dążenie do całkowitego usunięcia wojny z życia społecznego jest czystą utopią. Zmieniają się bez wątpienia cele, charakter i sposoby prowadzenia konfliktów zbrojnych, czego doświadczamy przecież współcześnie, ale wojna jako zjawisko społeczne będzie mieć prawdopodobnie długą przyszłość.

Polemologia – nauka o wojnie

Mimo że w różnych środowiskach naukowych podejmuje się próby wyjaśnienia istoty polemologii, nadal wiedza z tego zakresu w społeczeństwie nie jest wystarczająca, dlatego też przy różnych okazjach zasadne jest prezentowanie jej podstaw.

Wyraz „polemologia” pochodzi od greckiego słowa *polemos* oznaczającego konflikt, spór, wojnę. Zgodnie z literaturą przedmiotu oraz według specjalistów zajmujących się polemologią i dyscyplinami pokrewnymi twórcą terminu „polemologia” był francuski uczyony Gaston Bouthoul (1896–1980) [3] – dyrektor pierwszego na świecie instytutu polemologicznego (L’Institut Français de Polémologie), powołanego w 1945 r. w Paryżu. W swoim największym dziele *Traité de polémologie. Sociologie de guerres* (w polskim tłumaczeniu *Traktat polemologiczny. Socjologia wojny*), które zawiera kwintesencję jego teorii i poglądów, zawarł on słynne stwierdzenie „Od poznania wojny do poznania pokoju”, znane tak że jako – „Jeśli chcesz pokoju, poznaj wojnę”. Jednocześnie Bouthoul zwracał dużą uwagę na potrzebę zidentyfikowania zjawiska wojny, tak by można było zapewnić i utrzymać pokój oraz uniknąć przyszłych konfliktów zbrojnych. Stwierdzenie Bouthoula określa sposób postępowania polemologów akcentujących konieczność poznania natury, etiologii i istoty wojny przed przystąpieniem do identyfikacji i poznawania pokoju. Poznanie wojny może przyczynić się do stworzenia ram dla poznania pokoju. Założeniem polemologii jest zatem obserwowanie zjawiska wojny w sposób podobny do obserwowania innych zjawisk społecznych.

W opracowaniach źródłowych i wśród informacji dostępnych w Internecie znajdziemy różne ujęcia definicji polemologii. Po ich przeanalizowaniu i porównaniu można zaproponować definicję, zgodnie z którą polemologia to specjalność naukowa zajmująca się badaniem wojen i konfliktów zbrojnych w ujęciu

interdyscyplinarnym. Analizuje ona ich naturę, umiejscawia je w czasie i przestrzeni, bada ich cykliczność, natężenie, rozmiar, skalę oraz związki przyczynowo-skutkowe, a także skupia się na ich klasyfikacji. Polemologia bada wojny i konflikty zbrojne przeszłości, teraźniejszości i przyszłości [4].

Polemologię wyróżniają następujące obszary poznawcze: badanie wielokryterialne wojen i konfliktów zbrojnych przeszłości (analizy porównawcze, statystyczne, strukturalne i inne), teraźniejszości (identyfikacja problemu) i przyszłości (prognozowanie); określanie natury wojen, konfliktów zbrojnych (fenomen zjawiska, powody agresywnych zachowań) i czynników powodujących ich periodyczność, nazywaną rytmami wojowniczości; określanie wskaźników intensywności wojen i konfliktów zbrojnych; mierzenie i porównywanie czasu ich trwania; a także dokonywanie ich podziału typologicznego [5].

Polemologia stara się odpowiedzieć na pytanie, dlaczego społeczeństwa w określonym momencie swoich dziejów podejmują działania wojenne. Według wybitnych polemologów wojna wzbudza największe kontrowersje spośród wszystkich zjawisk społecznych. Jest zjawiskiem destrukcyjnym.

Z powyższych wyjaśnień wynika, że przedmiotem badań polemologii są konflikty zbrojne, wojna i pokój oraz że polemologia ma być koncepcją tworzenia interdyscyplinarnej nauki, która zajmuje się tymi zjawiskami. Dlatego też badacze i specjaliści z zakresu polemologii kładą nacisk na interdyscyplinarny charakter badań polemologii.

O wojnie

W procesie budowania współczesnej cywilizacji ludzie wytworzyli dobra materialne, techniczne i naukowe, które pozwoliły im osiągnąć wysoki poziom rozwoju. Realizacja dążeń gospodarczych w rozwiniętym społeczeństwie zapewniła poczucie bezpieczeństwa ekonomicznego, zwiększyła standard życia materialnego, uruchomiła wyjątkowy potencjał komunikacji pomiędzy ludźmi, narodami we wszelkich jej formach. Jednocześnie wraz z tym szybkim rozwojem przyspieszyła globalizacja wyzwań i zagrożeń, pojawiły się nowe niekorzystne czynniki. W obszarze militarnym minęło wprawdzie niebezpieczeństwo wybuchu nowej wojny światowej, ale nie oznacza to jednak, że została ona całkowicie wykluczona [6].

Wojny są realną częścią złożonej rzeczywistości społecznej. Należy zgodzić się z opinią Jacka Reginii-Zacharaskiego, że wojna była obecna w funkcjonowaniu społeczności ludzkiej właściwie od zawsze [7]. Traktowanie wojny jako ważnej części relacji międzynarodowych nadal pozostaje zgodne ze stanowiskiem Sun Tzu, wybitnego chińskiego teoretyka starożytności, który twierdził, że wojna jest sprawą o istotnym znaczeniu dla losów państwa, czego uzasadnieniem jest między innymi zajmowanie się analizą tego problemu [8]. Idee wojny obecne w myśli społecznej i poglądach sławnych uczonych mają bardzo długą tradycję. Wojna była i jest jednym z najczęściej rozpatrywanych zagadnień na przestrzeni wieków. Specjaliści – mimo dzielących ich różnic ideologicznych, politycznych czy metodologicznych – próbowali opracować naukowe fundamenty dla nowych stosunków społecznych, państwowych i między państwowych,

uczestnicząc też w ich praktycznej realizacji. Ponieważ w ciągu stuleci kształt i treść wojny ewoluowały, więc zmieniało się także pojmowanie i znaczenie samego jej pojęcia. Także dziś zmienia się charakter i natura wojny, która staje się coraz większym wyzwaniem dla ludzkości. Obszar pojęciowy wojny (elementy terminologiczne i typologiczne) dokładnie opisali znawcy danej problematyki.

Zdaniem wielu wybitnych uczonych, aby można było wyrażać opinię na temat obecnego stanu badanego zjawiska, należy je analizować w odniesieniu do przeszłości, historii. Warto tutaj przytoczyć słowa Edwarda Halletta Carr'a, który pisze, że „historia rozpoczyna się w momencie, gdy zaczynamy myśleć o przemijaniu czasu nie w kategoriach naturalnego procesu – cyklu postępujących po sobie pór roku, następujących po sobie generacji – lecz w kategoriach serii konkretnych wydarzeń, w które ludzie są nieustannie wplątani i na które nieustannie wywierają wpływ. Przeszłość, teraźniejszość i przyszłość są złączone ze sobą w nieskończonym łańcuchu historii” [9]. Odnosząc to spostrzeżenie do kwestii wojny, można stwierdzić, że aby dowiedzieć się czegoś na temat współczesnych wojen, trzeba uprzednio zbadać wojny przeszłe. Spojrzenie z nowej perspektywy na stare fakty, a następnie wykorzystanie tych faktów w celu lepszego zrozumienia owej perspektywy czyni historię interesującą [10].

Sun Tzu uważał, że najważniejszym osiągnięciem wojny jest pokonanie wroga bez walki. W swoim traktacie *Sztuka wojny* pisał: „Wojna jest dla państwa sprawą najwyższej wagi, sprawą życia lub śmierci, drogą wiodącą do przetrwania lub upadku. Dlatego też należy jej poświęcić poważne studia. Wszystko jest lepsze od wojny, każde zło, choćby najgorsze, jest lepsze od najwyższego zła, tym największym złem jest wojna” [11].

Platon (427–347 p.n.e.), przedstawiciel koncepcji idealistycznej w filozofii starożytnej, traktował wojnę jako zjawisko naturalne i wieczne, a przede wszystkim – społeczne. Był on autorem podziału wojen na wewnętrzne (pomiędzy greckimi polis) i zewnętrzne (pomiędzy Grekami i innymi państwami). Pierwsze z nich traktował jako chorobę Hellady (nazywał je też walkami domowymi) wynikającą z niesprawiedliwości, braku zgody i harmonii, nienasyconych żądz itp., czyli mającą swoje źródło w nieszczęściach prywatnych i publicznych. Wojny zewnętrzne zaś uważał za zjawiska naturalne wynikające z tego, że Grecy: różnili się od ludów barbarzyńskich, musieli bronić swojego bezpieczeństwa oraz mieli poczucie wyższości kulturowej [12]. W opinii Platona wojna powinna być narzędziem umacniania pokoju, z kolei okres pokoju nie może być czasem przygotowań do nowej wojny.

Podobny pogląd wyrażał uczeń Platona i późniejszy nauczyciel wybitnego wodza Aleksandra Macedońskiego – Arystoteles (384–322 p.n.e.). Traktował on wojnę nie jako cel sam w sobie, ale jako środek prowadzący do pokoju. Biorąc pod uwagę to, że Arystoteles uważał stan pokoju za warunek osiągnięcia szczęśliwego życia i za dobro samo w sobie, można zatem pokusić się o postawienie tezy, że wojna jest pewnym wypadkiem koniecznym będącym instrumentem osiągania szczęścia w warunkach pokoju. Arystoteles wiele uwagi poświęcał także sprawie sił zbrojnych. Sądził, że każde państwo jest zobowiązane do zagwarantowania swoim obywatelom poczucia

bezpieczeństwa, pokoju i szczęścia, dlatego też państwo powinno mieć dobrze zorganizowaną armię, która wspomniane warunki życia zapewni [13].

Wśród starożytnych myślicieli ważną rolę w kształtowaniu myśli polemologicznej odegrał Cynceron (Marcus Tullius Cyncero 106–43 p.n.e.), który utożsamiał wojnę z rozstrzygnięciem sporu przy użyciu siły w postaci przemocy zbrojnej. Wyróżnił on zatem dwa atrybuty wojny: spór powstały pomiędzy stronami i walkę zbrojną z przeciwnikiem jako środek rozwiązania tego sporu. Ta myśl stała się wykładnią dla licznych grona późniejszych badaczy zjawiska wojny. Cynceron podkreślał również rolę sprawiedliwości w działalności i funkcjonowaniu państw. Sądził, że jest ona jednym z głównych warunków istnienia państwa szczęśliwego, o dobrym ustroju, a tylko takie może dać szczęście swoim obywatelom. Cynceron skonkretyzował również podstawy prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych – postulował kierowanie się w wojnie rozumem, rozumą i umiarkowaniem, a także odsunięcie uczuć i popędów na drugi plan [14].

Podobną jak Cynceron teorię wojny głosił Hugo Grotius (1583–1645), pisząc, że „wojna to stan, w jakim znajdują się osoby toczące spór przy użyciu siły. Jej następstwem są niezliczone nieszczęścia, które spadają również na niewinnych ludzi” [15].

Analizując zjawisko wojny w ujęciu teoretyków i uczonych starożytności, trzeba wspomnieć o wczesnochrześcijańskich koncepcjach filozoficznych dotyczących wojny. Twórcą jednej z nich był św. Augustyn (345–430), autor idei wojen sprawiedliwych (łac. *bellum iustum*) i niesprawiedliwych (łac. *bellum iniustum*). Warto wspomnieć, że koncepcja wojny sprawiedliwej, niemalże od jej powstania, jest częścią zachodniej kultury [16]. Wojny sprawiedliwe to takie, które są autoryzowane przez Boga, czyli będące wyrazem odwagi słusznej, prowadzone w obronie ojczyzny zagrożonej przez barbarzyńców, a także takie, które są prowadzone w obronie bliźniego niezasłużenie napadniętego. Pozostałe wojny należą już do kategorii tych niesprawiedliwych, które nie mają autoryzacji Stwórcy [17]. Na przestrzeni dziejów wielu twórców i naukowców zgadzało się co do tego, że podstawową ideą teorii wojny sprawiedliwej jest ustalenie i wyjaśnienie jej zasad prowadzenia – zarówno w kontekście uciekania się do wojny, jak i w kontekście sposobu jej toczenia się [18].

Angielski filozof Thomas Hobbes (1588–1679) przyczyn wojny upatrywał w naturze człowieka – w jego chęci zdobycia władzy, żądzy i sławy oraz w braku zaufania do innych. Utożsamiał on również wojnę ze zwiększającym się przeludnieniem na świecie, co później miało wpływ na powstanie teorii Thomasa Malthusa o nieuchronności wojen i ich korzystnym wpływie na rozwój społeczeństw. Hobbes pisał: „w naturze człowieka znajdują się trzy istotne przyczyny sporów. Pierwsza to rywalizacja, druga to nieufność, trzecia to żądza sławy” [19]. Tak oto Hobbes głosił ideę, która wyrażała się w słowach *Homo homini lupus est*. Hobbes sądził, że stan natury to wojna wszystkich ze wszystkimi, każdego z każdym (łac. *bellum omnium contra omnes*), co jednoznacznie wynika z tego, że każdy człowiek jest z natury egoistą.

Rewolucja francuska bez wątpienia miała znaczący wpływ na rozwój myśli polemologicznej. Czołowy ideolog rewolucji Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) głównych przyczyn wojny

doszukiwał się w dążeniu człowieka do posiadania własności oraz w nierówności materialnej panującej w społeczeństwie. Rousseau uważał, że ludzka natura, która od zarania dziejów była szlachetna, wraz z pojawieniem się pierwszych państw uległa prawdziwej przemianie, została zamknięta w złym (racjonalnym) świecie, gdzie człowiek stał się istotą sztuczną – egoistą, dla którego liczy się tylko jego własne dobro. Dlatego też, jak uważa Rousseau, powstały wojny, będące według niego wynikiem całkowitej zmiany natury ludzkiej [20].

Na przełomie XIX i XX w. zaczęto rozpatrywać wojnę w kategoriach zjawisk społecznych, co pozwoliło na formułowanie się nowych opinii i tworzenie nowych ideologii dotyczących tego zagadnienia. James R. Osgood w pracy *Limited War* definiował wojnę jako „zorganizowane starcie sił zbrojnych państw suwerennych, dążących do wzajemnego narzucenia własnej woli” [21]. Każdą wojnę (z tych właśnie względów) określała on jako ograniczoną. Ponadto podzielił wojny na: jądrowe, konwencjonalne, partyzanckie itp.

Warto przyjrzeć się także definicjom wojny zawartym w słowniku i encyklopedii. I tak zgodnie ze *Słownikiem języka polskiego* [22] wojna to „zorganizowana walka zbrojna między państwami, narodami, klasami lub grupami społecznymi wywołana dla osiągnięcia określonych celów politycznych, ekonomicznych lub ideologicznych, albo zmierzająca do obrony własnych interesów”. Natomiast według *Encyklopedii powszechnej PWN* [23] wojna to „zarówno zjawisko społeczne, klasowe i historyczne, w którym jest widoczne zaangażowanie sił militarnych, za pośrednictwem których usiłuje się regulować spory, a także realizować cele i zamierzenia polityczne”.

Tymczasem jeden z najwybitniejszych teoretyków wojny, Carl von Clausewitz, utożsamia wojnę z rozszerzonym pojedyńkiem, aktem przemocy, którego celem jest wymuszenie na jednej stronie spełnienia woli drugiej strony. Clausewitz pisze: „wojna nie jest spędzaniem czasu, nie prowadzi się jej tylko dla przyjemności ryzykowania i wygrywania, ani też jako dzieła bezinteresownego zapału. Jest ona poważnym środkiem do poważnego celu” [24]. Wojna jest czynem politycznym, dalszym ciągiem stosunków politycznych wyrażających się w akcie przemocy, którego celem jest zmuszenie przeciwnika, czyli doprowadzenie jego sił zbrojnych do stanu, w którym nie będą zdolne do dalszej walki. Wojna jest nie tylko czynem politycznym, lecz także polityką prowadzoną dalej z wykorzystaniem innych środków. To nic innego jak jedno z kilku narzędzi polityki, za pośrednictwem których usiłuje się osiągnąć swoje cele [25].

Dla Franciszka Skibińskiego wojna ma charakter krwawej walki zbrojnej, starcia zbrojnego, które toczy się między zorganizowanymi siłami dwóch przeciwników. Zredukował on więc definicję wojny jedynie do tych konfliktów zbrojnych, w których uczestniczące strony wykorzystują siły zbrojne w walce [26].

Jerzy Wiatr charakteryzuje wojnę jako sytuację społeczeństwa, w której intensywny konflikt wewnętrzny lub zewnętrzny jest rozstrzygany jedynie za pomocą środków przemocy [27].

Pułkownik profesor Kazimierz Nożko definiuje wojnę jako zjawisko historyczne i społeczno-polityczne. Ukazuje obiektywną zależność wojen od warunków polityczno-ekonomicznych i socjalnych. Uważa, że wojny nie są wieczne i prędzej czy

później ludzkość zrezygnuje z nich jako środka rozstrzygnięcia sporów politycznych [28].

Janusz Ignacy Symonides określa wojnę jako stan faktyczny, sprecyzowane działanie, którego celem jest zapoczątkowanie walki zbrojnej z nieprzyjacielem. Wojna ma przyczynić się do rozstrzygnięcia sporu za sprawą przemocy [29].

Natomiast Sztokholmski Międzynarodowy Instytut do spraw Badań nad Pokojem (Stockholm International Peace Research Institute) wnioskuje, że wojnę można określić jako większy konflikt zbrojny, w którym przez dłuższy czas walczą oddziały wojskowe podległe dwu lub więcej rządów i co najmniej jednej organizacji wojskowej [30].

Obecnie coraz częściej można się spotkać z krytycznym podejściem do klasycznego paradygmatu wojny bazującego na definicji sformułowanej przez Carla von Clausewitza. Wystarczy wziąć pod uwagę Michaela Walzera, amerykańskiego filozofa i politologa, który w swojej rozprawie *Arguing About War* stawia tezę, zgodnie z którą słynne stwierdzenie Clausewitza, że wojna jest kontynuacją polityki innymi środkami, miało zapewne być prowokujące. „Równie oczywiste jest stwierdzenie odwrotne: polityka jest kontynuacją wojny innymi środkami. Ale, co bardzo ważne, środki są różne. Jak uważa Walzer, polityka jest formą pokojowego sporu, wojna – gwałtem zorganizowanym [31].

Przedstawione definicje, pojęcia, klasyfikacje i przyczyny wojen mają jak najdokładniej przybliżyć zakres terminu „wojna”. Mimo że nie należy ich przeceniać, niewątpliwie pozwalają one w podstawowym zakresie poznać i zrozumieć zjawisko wojny na przestrzeni dziejów. Pojęcia i koncepcje wojny istotne współcześnie z całą pewnością pozostaną takimi w przyszłości. Wiedza o obronności oraz wojnie wynika głównie z przesłanek cywilizacyjnych. Wojny w swoim wymiarze ciągle ewoluują. Aby poznać przyczyny wojen, należy zagłębić się w ich istotę, wskazać czynniki polityczne, społeczne i ekonomiczne. Nie wystarczy badać genezy wojen ani różnic religijnych, cywilizacyjnych czy politycznych między walczącymi stronami. Analizowanie wojny trudno oddzielić od obecnych wyzwań cywilizacyjnych i kulturowych, powszechnych dla całego społeczeństwa.

Irenologia – nauka o pokoju

Idea pokoju jest obecnie przedmiotem intensywnych studiów nie tylko jako element nauki, lecz także jako element życia codziennego. Badania nad zjawiskiem pokoju prowadzone są przez specjalistów i naukowców w wielu instytucjach i placówkach naukowych, które zajmują się analizą przesłanek, warunków, istoty i charakteru pokoju, a także jego znaczenia w życiu współczesnych państw i społeczeństw [32].

Wyraz „irenologia” pochodzi od greckiego słowa *eirene* oznaczającego pokój, spokój. Irenologia to zatem obszar badań nad pokojem, gdzie obok polemologii zalicza się ją do tzw. nauk nad bezpieczeństwem. Warto wskazać, że w tradycji teologii chrześcijańskiej już od dawna funkcjonuje pojęcie *irenica*, który określa nauki o pokoju. Jeśli chodzi o sam termin „irenologia”, to oznacza on „(...) wieloaspektową refleksję epistemologiczną odnoszącą się do problematyki pokoju” [33]. Według Michała Huzarskiego irenologia to „wyspecjalizowany obszar badań

nad różnymi uwarunkowaniami pokoju, z uwzględnieniem zjawiska wojny” [34].

W tym samym czasie (ok. 1945 r.), kiedy rodzi się polemologia, w Stanach Zjednoczonych pojawia się nurt badawczy zwany *peace research* (badania nad pokojem) [35]. Wymieniona dyscyplina ma również niemiecką nazwę – *Friedens-und Konfliktforschung*, uprawianą przez Karla Keisera, który opierając się na propozycji Johana Galtunga, ówczesnego dyrektora Instytutu Badań nad Pokojem w Oslo, był krytycznie nastawiony do nurtu badań nad pokojem. Keiser twierdził, że badania te kwalifikują się do nauk stosowanych, które według niego są w pewnym sensie na zewnątrz procesu badawczego. Impulsem stają się wówczas wartości wyższe, w tym pokój. Keiser zauważył przy tym, że nauki podstawowe, nazywane naukami czystymi, uzyskują impulsy z procesu badawczego, gdzie luki ukazują się w siatce faktów, praw i teorii, które wymagają stawiania nowych hipotez i ich weryfikacji.

Polemologowie kładą nacisk na potrzebę oddzielenia badań naukowych od praktyki politycznej, co jest przyczyną krytycznego podejścia do badań nad pokojem [35]. Warto podkreślić, że irenologia jest jednym z określeń badań nad pokojem. Trzeba również dodać, że pokój jest ideą wszechstronną i uniwersalną, a ponadto trudną do opisania, przedstawienia i określenia. To pewien skomplikowany, idealny wzór, którego nie można osiągnąć ani sprecyzować. Inaczej jest z wojną. To zjawisko stosunkowo ściśle, nietrudne do sformułowania jako przedmiot badań. Wśród badaczy pojawiło się zainteresowanie relacjami między wojną a pokojem, a także rozwojem szczegółowych badań polemologiczno-irenologicznych.

Koncepcje między wojną a pokojem wzajemnie się przenikają oraz wywierają wpływ na obszar badań z ich zakresu. Zarazem zarówno polemologia, jak i irenologia mają pacyfistyczny charakter. Ogólnie rzecz ujmując, ich celem jest dążenie do stworzenia i ukształtowania pokoju, ale w odmienny sposób. Otóż polemologowie aby zbudować pokój, starają się wyeliminować zjawisko wojny, natomiast irenologowie chcą zbudować pokój przez poznanie jego teorii. Różnica polega jednak na tym, że polemologia wychodzi od poznania przyczyn wojny i dąży do ich likwidacji, a przez ich eliminację – do stworzenia pokoju, podczas gdy *irenologia* dąży do likwidacji wojny na skutek zbudowania pokoju przez eliminację wojny. Warto zaznaczyć, że głównym celem polemologii i irenologii jest budowanie pokoju, ale w różny sposób i: metodą eliminacji wojen albo metodą tworzenia pokoju [36].

Reasumując, irenologia skupia się w poszukiwaniach badawczych na samym pokoju – jego istocie, genezie, charakterze społecznym, roli w życiu jednostek i wspólnot, a ponadto na sposobach i drogach jego budowania oraz ochrony. Specjaliści z zakresu badań nad pokojem analizują również najistotniejsze zagrożenia dla pokoju, mobilizując rządzących do zapobiegania tym zagrożeniom i do obrony kraju. Podstawowa sugestia irenologii zamyka się w twierdzeniu, że wojny są społecznymi patologiami i trzeba je wyeliminować. Irenologia koncentruje się na pewnych kategoriach, do których zaliczyć można m.in.: prawa wojny, kontrola zbrojeń i rozbrojeń (także jądrowych), międzynarodowa interwencja i utrzymanie pokoju, zapobieganie przemocy i pokojowe rozwiązywanie konfliktów, odbudowa struktur organizacji zniszczonych na skutek działań wojennych, socjologia ruchów pacyfistycznych.

Podsumowanie

Jak wynika z analizy literatury przedmiotu wojna i pokój to zjawiska, które fascynowały i inspirowały wielu badaczy i teoretyków. Uczeni nie uzgodnili jednak wspólnych poglądów na temat ważnego miejsca wojen w życiu społecznym. Wojny, podobnie jak społeczeństwa, a wraz z nimi państwa, systematycznie się zmieniały. Zmieniały swoje oblicze, naturę, zasięg i podłoże. Konieczne jest zatem poznanie wojny w ścisłej spójności z etapami rozwoju społecznego. Tylko wtedy będzie można zgłębić mechanizmy, które nią rządzą i rządzą. Zmiany będą prawdopodobnie postępowywały. Dlatego za ważne należy uznać prace badawcze pozwalające lepiej zrozumieć naturę tych zjawisk.

Wielu myślicieli, poczynawszy od starożytności, w tym Platon, Arystoteles czy Hugo Grotius, poświęcało dużo uwagi wojnie. Także dziś zjawisko wojny inspirowało przedstawicieli m.in. filozofii, historii, socjologii, politologii, stosunków międzynarodowych, prawa, psychologii. Na przykład eksperci z zakresu prawa międzynarodowego i prawnicy skupiają się na interpretacji tego zjawiska oraz ustaleniu warunków pozwalających jemu zapobiec. Historycy sztuki wojennej oraz wojskowości koncentrują się na minionych wojnach, analizując ich przyczyny, przebieg oraz skutki, z czego korzystają współcześni strategowie i twórcy koncepcji wojennych. Psychologowie zaś zajmują się psychologicznymi aspektami wojny, a socjologowie interpretują wojnę jako fenomen społeczny oraz traktują ją jako korelat demograficzny.

Literatura

- [1] Borgosz J., *Drogi i bezdroża filozofii pokoju (od Homera do Jana Pawła II)*, Wydaw. Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1989, 226.
- [2] Krztoń W., *Zjawisko wojny na przestrzeni dziejów Wybrane aspekty*, Oficyna Wydawnicza PRZ, Rzeszów 2015, 5.
- [3] Świeca J., *Współczesne systemy demokratyczne*, Kielce 2003, 9.
- [4] Huzarski M., *Wojna i pokój przedmiotem badań polemologiczno-irenologicznych*, Warszawa 2012, 10.
- [5] Kęsoń T., *Pojęcie konfliktu i wojny w literaturze. Podejście polemologiczne w badaniach konfliktów zbrojnych*, AON, Warszawa 2013, 10.
- [6] Krztoń W., *Zjawisko wojny na przestrzeni dziejów*, Oficyna Wydawnicza PRZ, Rzeszów 2015, 9.
- [7] Reginia-Zacharski J., *Wojna w świecie współczesnym. Uczestnicy. Cele. Modele. Teorie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, 129.
- [8] Sun Tzu, *Sztuka wojny*, Wydawnictwo Przedświt, Warszawa 1994, 64, 7–13.
- [9] Carr E.H., *Historia. Czym jest?*, Zysk i S-ka, Poznań 1999, 166.
- [10] Creveland van M., *Dowodzenie na wojnie. Od Aleksandra do Szarona*, Erica, Warszawa 2014, 14.
- [11] Sun Tzu, *Sztuka wojny*, Wydawnictwo Przedświt, Warszawa 1994, 64, 7–13.
- [12] Platon, Państwo z dodaniem siedmiu ksiąg „Praw”, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958, 76.
- [13] Arystoteles, *Polityka*, PWN, Warszawa 1964, 288.
- [14] Rosa R., *Wybrane koncepcje wojny i pokoju w dziejach myśli filozoficznej. Starożytność i średniowiecze*, AON, Warszawa 1991, 213.

- [15] Grotius H., *Trzy księgi o prawie wojny i pokoju, w których znajdują wyjaśnienie prawo natury i prawo narodów a także główne zasady prawa publicznego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1957, 154.
- [16] Frowe H., *The Ethics of War and Peace*, Londyn 2011, 11.
- [17] Święty Augustyn, *O państwie Bożym*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1977, 412.
- [18] Frowe H., *The Ethics of War and Peace*, Londyn 2011, 3.
- [19] Hobbes T., *Lewiatan, czyli materia, forma i władza państwa kościelnego i świeckiego*, Kraków 1959, 109.
- [20] Polak A., *Wojna jako wyzwanie dla badacza*, „Kwartalnik Bellona” 2010, 2, 60.
- [21] Osgood R.E., *Limited War*, Moskwa 1960, 246.
- [22] *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1989.
- [23] *Encyklopedia Powszechna PWN*, tom 4, Warszawa 1976.
- [24] Clausewitz von C., *O wojnie*, Wyd. Test, Lublin 1995, 21.
- [25] Clausewitz von C., *O wojnie*, Wyd. Test, Lublin 1995, 3–25.
- [26] Skibiński F., *Rozważania o sztuce wojennej*, Wojskowy Instytut Historyczny, Warszawa 1995, 24.
- [27] Wiatr J., *Socjologia wojska*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1964, 50.
- [28] Nożko K., *Zagadnienia współczesnej sztuki wojennej*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1973, 7–34.
- [29] Symonides J., *Problemy pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego we współczesnym świecie*, [w:] *Wychowanie dla pokoju*, B. Suchodolski (red.), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1983, 42.
- [30] Borkowski R. (red.), *Konflikty współczesnego świata*, Wydawnictwa AGH, Kraków 2001, 39.
- [31] Walzer M., *Spór o wojnę*, Wyd. Muza, Warszawa 2006, 7.
- [32] Rosa R., *Dialektyka wojny i pokoju*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1987, 23.
- [33] Ciechanowski G., *Konflikty współczesnego świata*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2006, 7.
- [34] Huzarski M., „Polemologia – „Jeśli chcesz pokoju, poznaj wojnę”, „Zeszyty Naukowe AON” 2009, 2(75), 293.
- [35] Gałganek A., *Polemologia jako krytyka peaceresearch*, „Studia Nauk Politycznych” 1985, nr 3–4 (75–6), 134.
- [36] Borgosz J., *Co to są badania nad pokojem*, „Wojsko Ludowe” 1984, 11, 20–22.

DR ŁUKASZ ROMAN – absolwent Akademii Obrony Narodowej, gdzie w 2015 r. uzyskał stopień doktora nauk społecznych w dyscyplinie nauki o obronności (specjalność: polemologia). Obecnie pracownik naukowo-dydaktyczny na stanowisku adiunkta w Wyższej Szkole Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide de Gasperi w Józefowie. Jest autorem wielu referatów i artykułów dotyczących bezpieczeństwa, obronności i polemologii. Zajmuje się również teorią współczesnych konfliktów zbrojnych, historią wojen, bezpieczeństwem narodowym, bezpieczeństwem międzynarodowym, bezpieczeństwem wewnętrznym i politologią.